

Beata Skubiak

Czynniki i bariery rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich

Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania 42/2, 99-107

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Beata Skubiak*

Uniwersytet Szczeciński

CZYNNIKI I BARIERY ROZWOJU PRZEDSIĘBIORCZOŚCI NA OBSZARACH WIEJSKICH

STRESZCZENIE

Przedsiębiorczość wiejska może być uważana za jeden z głównych czynników zmniejszenia ubóstwa, migracji oraz tworzenia miejsc pracy w środowisku wiejskim. Zrównoważony rozwój gospodarczy i społeczny kraju nie może być osiągnięty bez rozwoju obszarów wiejskich. Wymaga to stworzenia warunków dla rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich oraz jego promocji. Celem artykułu jest omówienie czynników i barier rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich.

Słowa kluczowe: przedsiębiorczość, obszary wiejskie, rozwój

Wprowadzenie

Jednym z najważniejszych rozwiązań dla zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich jest promowanie i rozwijanie wiejskiej przedsiębiorczości. W Europie od dawna uznaje się wiodącą rolę przedsiębiorstw jako siły napędowej wzrostu gospodarczego i różnicowania gospodarki. Przedsiębiorczość jest także główną składową unijnej strategii „Europa 2020” na rzecz inteligentnego i zrównoważonego wzrostu sprzyjającego włączeniu społecznemu. Oczekuje się, że do osiągnięcia celów tej strategii przyczynią się również rolnictwo i rozwój obszarów wiejskich.

* Adres e-mail: bskubiak@wneiz.pl.

Współcześnie przedsiębiorczość warunkuje wzrost i rozwój gospodarczy oraz dobrobyt społeczeństw. Rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich może rozwiązać wiele poważnych wyzwań, takich jak bezrobocie, niskie dochody, ubóstwo itp., a także ma pozytywny wpływ na inne aspekty ludzkiego życia mieszkańców wsi¹.

W Polsce ze względu na duże zasoby ludzkie i wysoki poziom bezrobocia priorytetem powinno być zapewnienie ludności zamieszkującej obszary wiejskie pracy i zwiększenia dochodów poprzez rozwój działalności pozarolniczych. Niskie dochody wynikające z niedostatecznego wykorzystania zasobów pracy rodzin wiejskich to podstawowy problem społeczno-ekonomiczny na wsi². Rolnictwo absorbuje coraz mniejszy zasób siły roboczej, zaś strategiczna wizja zakłada utrzymanie żywotności obszarów wiejskich. W związku z tym ciężar zatrudnienia wiejskich zasobów pracy powinny przejmować działalności nierolnicze. Z tego punktu widzenia szczególnie istotne jest wszechstronne wsparcie dla procesu tworzenia pozarolniczych miejsc pracy na wsi.

Celem niniejszego artykułu jest analiza czynników sprzyjających rozwojowi przedsiębiorczości, jak i barier w rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich. Realizacja tak sformułowanego celu pozwoli decydentom na wprowadzenie rozwiązań umożliwiających i ułatwiających rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich.

1. Czynniki rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich

Według autora na przedsiębiorczość ludności wiejskiej mają wpływ czynniki ekonomiczne, społeczno-kulturowe, techniczne, środowiskowe i ekologiczne oraz instytucjonalne. Wszystkie wymienione mogą przyczynić się do rozwoju przedsiębiorczości lub stanowić barierę rozwojową.

Czynniki ekonomiczne i techniczne stanowią podstawę rozwoju obszarów wiejskich. Decydują one przede wszystkim o endogenicznym rozwoju lokalnym opartym na miejscowych małych i średnich przedsiębiorstwach. Najważniejszymi

¹ S. Faraji, B. Hassanali, A. Seyed, G.H. Sajasi, T. Sadeghlou, K.A.A. Shahdadi, *Priority Scheduling of Entrepreneurship Development in Rural Areas by Promati Technique*, „J. Hum. Geo. Res.” 2011, vol. 75, s. 53–68.

² Zob. *Obszary wiejskie. Powszechny spis rolny 2010*, GUS, Warszawa–Olsztyn 2013.

czynnikami ekonomicznymi warunkującymi ten rozwój są obecnie: miejscowy kapitał ludzki, rynek zbytu oraz infrastruktura. Poprawa szans rozwojowych obszarów wiejskich wymaga przewyciężenia długotrwałego zapóźnienia w zakresie kapitału ludzkiego. Będzie to uzależnione od ogromnego wysiłku w zakresie rozwoju nowoczesnej edukacji, ale też od zahamowania lub odwrócenia trendów migracyjnych drenujących zasoby wykształconych i przedsiębiorczych młodych ludzi z regionów wiejskich. Jest to zjawisko, które nie tylko oznacza brak zasobów kapitału ludzkiego, ale również osłabienie lokalnych i regionalnych rynków zbytu. Sytuacja na rynku pracy, która określana będzie zarówno przez czynniki demograficzne, jak i skalę migracji krajowych i zagranicznych, pozostaje jedną z największych niewiadomych w zakresie kształtowania się czynników warunkujących rozwój obszarów wiejskich w perspektywie średnio- i długoterminowej.

Ogólnie, uznaje się, że rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich jest wynikiem racjonalnych zachowań jego mieszkańców w sytuacji ograniczonych zasobów. W tym względzie przedsiębiorczość jest uważana za mechanizm, który zapewnia optymalną alokację zasobów, wykorzystuje bowiem mocne strony i przyszłe możliwości oraz analizuje słabości i zagrożenia w rozwoju obszarów wiejskich³. Dlatego rozwój obszarów wiejskich wymaga dostępu do atrakcyjnego kapitału (niskooprocentowanych pożyczek i kredytów) oraz zwiększenia świadomości mieszkańców wsi w zakresie preferencji konsumentów na rynkach krajowych i zagranicznych⁴.

Do czynników społeczno-kulturowych zaliczyć można kulturę przemysłową, solidarność społeczną, środowisko zaufania itp. Postawy wobec pracy oraz firmy, a także szeroko rozumiana kultura pracy mają wpływ na wydajność i jakość produkcji oraz lojalność pracowników. Wpływ na uruchomienie procesu rozwoju lokalnego wywierają lokalni liderzy, których działania mogą przyciągnąć inwestorów, co z kolei w drodze naśladownictwa przyciągnie kolejnych inwestorów i nastąpi proces kumulacyjnego rozwoju lokalnego. Rozwój nowych firm na obszarach wiejskich musi trafić na odpowiednie podłoże kulturowe, którego elementem mogą być lokalne tradycje zawodowe. Do czynników społecznych zalicza się także więzi społeczne

³ J. Heaton, *Developing Entrepreneurs: An Examination of Systematic Approaches to Entrepreneurial Development for Rural Areas*, Illinois Institute for Rural Affairs, Rural Research Report, Western Illinois University 2005, s. 1–12.

⁴ A.R. Eftekhari, S.G. Hamdollah, *Rural Development with Emphasis on Entrepreneurship (Definitions, Viewpoints and Experiences)*, Samt Publication, Tehran 2011.

i klimat zaufania. Specyficzne elementy miejscowej kultury, takie jak oszczędność, kreatywność, skłonność do ryzyka, leżą u podstaw rozwoju przedsiębiorczości⁵. Alison Morrison zwraca uwagę na takie cechy społeczne mające wpływ na kształtowanie się postaw przedsiębiorczych, jak: istniejące role społeczne, doświadczenia życiowe, sytuacja rodzinna, poziom wykształcenia i świadomości, klasy społeczne⁶.

Rozwój obszarów wiejskich zapewniają również czynniki środowiskowe i ekologiczne. Z tego względu zaspokojenie potrzeb przyszłych generacji wymaga zwrócenia uwagi na zasoby biologiczne. W środowiskach wiejskich przedsiębiorczość nie może być wyłączona z odpowiedzialności za środowisko, ponieważ z istoty funkcjonalnego i strukturalnego charakteru działalności wynika bliska relacja ludności wiejskiej ze środowiskiem naturalnym. Z drugiej strony rolnictwo jest ważnym i głównym działaniem wykonywanym w środowisku naturalnym i na otwartym terenie, będącym pod wpływem takich czynników naturalnych, jak np. typy gleby i klimatu. W konsekwencji czynniki środowiskowe są też czynnikami rozwoju przedsiębiorczości wiejskiej. Bardzo ważne jest zatem, aby prowadząc działalność, zmniejszać zagrożenia i obciążenia środowiska poprzez właściwe wykorzystanie zasobów⁷.

Z ekologicznego punktu widzenia środowisko stanowi bezpośrednie źródło energii, niektórych środków i przedmiotów pracy oraz środków konsumpcji, a także pełni funkcję odbiornika odpadów produkcyjnych i konsumpcyjnych, warunkuje produkcję rolniczą, leśną i rybacką, określa możliwości rozwoju transportu oraz wpływa na zdrowie człowieka. Środowisko przyrodnicze nie jest więc sumą poszczególnych komponentów, ale powstaje w wyniku występowania związków i relacji pomiędzy nimi⁸.

Czynniki instytucjonalne to szerokie spektrum instytucji działających na rzecz przedsiębiorczości na obszarach wiejskich. Na ogół ujmuje się je jako podmioty wspomagające prowadzenie działalności gospodarczej na wsi, wśród których można wyróżnić instytucje szkoleniowo-doradcze, informacyjne, finansowe, badawczo-

⁵ Szerzej: B. Domański, *Czynniki społeczne w lokalnym rozwoju gospodarczym we współczesnej Polsce*, w: *Wybrane problemy badawcze geografii społecznej w Polsce*, red. I. Sagan, M. Czepczyński, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdynskiego, Gdynia 2001, s. 127–134.

⁶ A. Morrison, *Entrepreneurship: An International Perspective*, Jordan Haill, Linacre House, Oxford 1990.

⁷ A.R. Eftekhari, S.G. Hamdollah, *Rural Development...*

⁸ W. Gotkiewicz, B. Mickiewicz, *Ekologiczne czynniki i bariery rozwoju gospodarczego terenów nadmorskich w Polsce*, „Ochrona Środowiska i Zasobów Naturalnych” 2009, nr 41, s. 536.

-rozwojowe i samorządowe. Szczególną rolę w rozwoju biznesu na wsi odgrywają instytucje szkoleniowo-doradcze (regionalne i lokalne agencje rozwoju regionalnego, inkubatory przedsiębiorczości, centra transferu technologii, izby gospodarcze, ośrodki doradztwa rolniczego). Wspierają one transfer wiedzy do sektora MŚP, podnoszą jakość kapitału ludzkiego, zwiększają zróżnicowanie działalności gospodarczej oraz przyczyniają się do rozwoju sektorów nierolniczych lub stymulują rozwój nowoczesnego rolnictwa⁹.

2. Bariery rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich

Jeśli cele strategii „Europa 2020” mają zostać osiągnięte, obszary wiejskie muszą walczyć o to, aby przyczynić się do tego. Przedsiębiorcy na tych obszarach mierzą się jednak z wyjątkowymi trudnościami, które rzadko występują w aglomeracjach miejskich. Problemy te wynikają głównie z różnego stopnia dostępności terenów wiejskich, niewielkich liczebnie społeczności na tych terenach i ich niskiej gęstości zaludnienia, z ich struktury społecznej i gospodarczej, a także z charakteru powiązań między podmiotami zarówno w obrębie samych tych obszarów, jak i poza nimi. Dodatkowe przeszkody dla przedsiębiorców wiejskich to niewielki rozmiar lokalnych rynków, a także ograniczony dostęp do niezbędnych usług, takich jak usługi finansowe, informacja i doradztwo. Inne kwestie obejmują brak obiektów przystosowanych do prowadzenia działalności, mniej rozwiniętą infrastrukturę transportową i telekomunikacyjną, jak również ograniczone możliwości tworzenia sieci kontaktów i współpracy. Ostatnia trudność wynika z faktu, że gospodarki wiejskie są zwykle o wiele mniej zróżnicowane niż miejskie. To powoduje odpływ młodych, dobrze wykształconych profesjonalistów do miast i w następstwie niedopasowanie strukturalne na lokalnym rynku pracy, na którym przeważa siła robocza o niskich i niezróżnicowanych kwalifikacjach zawodowych.

Wśród instytucji otoczenia biznesu najlepiej znane przedsiębiorcom wiejskim są ośrodki doradztwa rolniczego, a następnie Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, lokalne centra przedsiębiorczości, punkty konsultacyjno-doradcze, LDG/LGR i fundusze pożyczkowe. Jednak wiedza o instytucjach otoczenia biznesu

⁹ Opracowanie koncepcji systemowego wsparcia przedsiębiorczości na obszarach wiejskich w ramach projektu: „Rozwój przedsiębiorczości na terenach wiejskich – diagnoza, kierunki, rekomendacje dla polityki rozwoju obszarów wiejskich”, raport strategiczny, FDPA, Warszawa 2014, s. 13.

nie oznacza korzystania z ich usług. Poziom współpracy przedsiębiorców z terenów wiejskich z instytucjami otoczenia biznesu należy ocenić jako niski. Z wyjątkiem ODR-ów, z których usług korzysta ponad połowa firm, ze wsparcia innych instytucji otoczenia biznesu korzysta przeciętnie co 4–5 przedsiębiorca¹⁰.

Niski poziom wykorzystania potencjału instytucji otoczenia biznesu przez przedsiębiorców stanowić może kolejną barierę rozwoju przedsiębiorczości wiejskiej. Przejawia się to w ich raczej niechętnym podejściu do podnoszenia kwalifikacji zawodowych w sposób zorganizowany, tj. uczestniczenia w szkoleniach i innych formach dokształcania. Podstawową barierą utrudniającą wykorzystanie wiedzy i doświadczenia instytucji otoczenia biznesu jest niedostateczna informacja o nich i ich ofercie. Czynnikiem ograniczającym wykorzystanie usług instytucji otoczenia biznesu jest również brak doświadczenia mikroprzedsiębiorców w tym zakresie.

Poważną barierą utrudniającą współpracę mikroprzedsiębiorstw z instytucjami otoczenia biznesu są skomplikowane procedury biurokratyczne, które nie tylko utrudniają, ale także zniechęcają do sięgania po ofertę organizacji wspierających.

Autorzy raportu¹¹, który został opracowany pod auspicjami Europejskiego Funduszu Rozwoju Wsi Polskiej, zwracają uwagę, że mimo dobrze przygotowanych dokumentów planistycznych na poziomie UE i krajowym nadal nie obserwuje się przełomu w tworzeniu pozarolniczych miejsc pracy na obszarach wiejskich. W przywołanym raporcie wskazano na główne przyczyny takiej sytuacji:

- a) słabość otoczenia zewnętrznego, które nie sprzyja zakładaniu i prowadzeniu małych i średnich przedsiębiorstw;
- b) niski poziom integracji i koordynacji programów wsparcia oraz ich silna sektorowość;
- c) nastawienie w programach aktywizacji bezrobocia na ilość, nie na jakość;
- d) nadmierna biurokracja;
- e) niewystarczające działania, które mogłyby uruchomić endogeniczny potencjał mieszkańców wsi;
- f) promowanie rozwiązań nie zawsze dostosowanych do rzeczywistych potrzeb mieszkańców wsi (szczególnie peryferyjnie położonych w stosunku do dużych miast).

¹⁰ Tamże.

¹¹ Szerzej: *Barьеры instytucjonalne rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich*, raport, Forum Inicjatyw Rozwojowych, EFRWP, Warszawa 2011.

Powyższe uzasadnia konieczność dalszych badań podejmujących tę problematykę również w ujęciu regionalnym. Potrzebne jest nowe podejście do polityki rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich.

Wnioski i rekomendacje

Skoro przedsiębiorczość wiejska jest uważana za główny czynnik rozwiązania problemów wiejskich społeczności, to problematyka wiejskiej przedsiębiorczości zajmować powinna doniosłe miejsce we wszystkich specjalistycznych debatach w tym zakresie. Najważniejszym tematem w dyskusji na temat rozwoju obszarów wiejskich jest tworzenie miejsc pracy poza rolnictwem i w tym względzie stworzenie możliwości mieszkańcom wsi jest bardzo ważne.

Ogólnie rzecz biorąc, rolą przedsiębiorczości na obszarach wiejskich jest:

- a) zapewnienie mieszkańcom obszarów wiejskich dostępu do wymaganych towarów i usług;
- b) wzrost gospodarczy;
- c) ograniczenie imigracji do miast;
- d) oprawa bezpieczeństwa i opieki społecznej na wsi;
- e) zachęcanie do tworzenia nowych przedsiębiorstw;
- f) zachęcanie do rozwijania istniejących miejsc pracy.

Dla zapewnienia rozwoju konieczne są postawy przedsiębiorcze i innowacyjne ugruntowane w kulturze, mające przyzwolenie i wsparcie społeczne. Działania społeczne, w tym przedsiębiorczość, są zakorzenione kulturowo. Aby społeczeństwo było przedsiębiorcze, nie wystarczą odpowiednie uregulowania prawne, dostęp do technologii i środków na finansowanie działalności. Nieodzowny jest odpowiedni grunt kulturowy, który pozwoli ludziom wykorzystywać szanse. Czynniki kulturowe, choć zmieniają się, mają charakter bardziej trwały od uwarunkowań prawnych i gospodarczych, może się więc okazać, że w dłuższym okresie to one stanowią będą ważną barierę rozwoju przedsiębiorczości (lub czynnik ów rozwój pobudzający). Kultura przedsiębiorczości jest to rodzaj kultury społecznej, która promuje określone wzorce zachowań.

Rozwijanie przedsiębiorczości wymaga posiadania dobrej i interdyscyplinarnej wiedzy oraz umiejętności, które w przypadku ludności wiejskiej są na niskim poziomie. Rozwój szkolnictwa i szkoleń na wysokim poziomie może pobudzić roz-

wój przedsiębiorczości wiejskiej. Programy edukacyjne powinny rozwijać cztery podstawowe grupy umiejętności, które są niezbędne do prowadzenia działalności gospodarczej:

- a) umiejętności naukowe i techniczne oparte na typie działalności przemysłowej;
- b) umiejętność zarządzania, w tym: zarządzanie finansami i kadrami, marketing;
- c) umiejętność przedsiębiorczości, w tym: umiejętność rozpoznawania i wykorzystywania nowych możliwości rynku, dostarczania innowacyjnych rozwiązań;
- d) umiejętności personelu, w tym: samodzielność, zaufanie, kreatywność, odpowiedzialność.

Pracownicy, którzy osiągnęli wyższy poziom wymaganych umiejętności, mogą przekształcić swoje „raczkujące” firmy i przygotować je do konkurencji na rynkach globalnych¹².

Zapewnienie dostępu do kapitału pożyczkowego, w szczególności do funduszy podwyższonego ryzyka, rozwój infrastruktury transportowej i rozbudowa systemów informacyjnych i komunikacyjnych – wszystko to zapewnia warunki do rozwoju przedsiębiorczości na wsi.

Obszary wiejskie wymagają opracowania nowych strategii rozwojowych, które przyczynią się do rozwoju przedsiębiorczości z uwzględnieniem polityki ochrony środowiska¹³.

Literatura

Bariery instytucjonalne rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich, raport, Forum Inicjatyw Rozwojowych, EFRWP, Warszawa 2011.

Davis J., *Guide to Rural Economic and Enterprise Development*, Working Paper 2004, <http://www.gtz.de>.

Domański B., *Czynniki społeczne w lokalnym rozwoju gospodarczym we współczesnej Polsce*, w: *Wybrane problemy badawcze geografii społecznej w Polsce*, red. I. Sagan, M. Czepczyński, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdynia 2001.

¹² A. Shafeghat, H. Darvish, A.A. Namdar, R. Gholami, *Pattern of Rural Entrepreneurship in Economic and Social Development*, Paper Collection of National Conference on Sustainable Rural Development with Emphasis on Agriculture 2008, s. 275–276.

¹³ J. Davis, *Guide to Rural Economic and Enterprise Development*, Working Paper 2004, s. 12, <http://www.gtz.de> (30.04.2015).

- Eftekhari A.R., Hamdollah S.G., *Rural Development with Emphasis on Entrepreneurship (Definitions, Viewpoints and Experiences)*, Samt Publication, Tehran 2011.
- Faraji S., Hassanali B., Seyed A., Sajasi G.H., Sadeghlou T., Shahdadi K.A.A., *Priority Scheduling of Entrepreneurship Development in Rural Areas by Promati Technique*, „J. Hum. Geo. Res.” 2011, vol. 75.
- Gotkiewicz W., Mickiewicz B., *Ekologiczne czynniki i bariery rozwoju gospodarczego terenów nadmorskich w Polsce*, „Ochrona Środowiska i Zasobów Naturalnych” 2009, nr 41.
- Heaton J., *Developing Entrepreneurs: An Examination of Systematic Approaches to Entrepreneurial Development for Rural Areas*, Illinois Institute for Rural Affairs, Rural Research Report, Macomb 2005.
- Morrison A., *Entrepreneurship: An International Perspective*, Jordan Haill, Linacre House, Oxford 1990.
- Obszary wiejskie. Powszechny spis rolny 2010*, GUS, Warszawa–Olsztyn 2013.
- Opracowanie koncepcji systemowego wsparcia przedsiębiorczości na obszarach wiejskich w ramach projektu: „Rozwój przedsiębiorczości na terenach wiejskich – diagnoza, kierunki, rekomendacje dla polityki rozwoju obszarów wiejskich”*, raport strategiczny, FDPA, Warszawa 2014.
- Shafeghat A., Darvish H., Namdar A.A., Gholami R., *Pattern of Rural Entrepreneurship in Economic and Social Development*, Paper Collection of National Conference on Sustainable, Rural Development with Emphasis on Agriculture 2008.

ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT IN RURAL AREAS IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Abstract

Entrepreneurship in rural areas can be seen as one of the main factors that can reduce poverty, migration and affect the job creation in rural areas. Sustainable economic and social development of the country can not be achieved without the development of rural areas. This in turn requires the creation of conditions for the development of entrepreneurship in rural areas and its promotion.

The paper discusses factors and obstacles to the development of entrepreneurship in rural areas.

Keywords: entrepreneurship, rural areas, development

JEL Codes: O18, L26

Translated by Beata Skubiak